

„visszaesés” a viselkedés magas fokáról, az önuralom, a tökéletes alkalmazkodás csúcsáról kezdetleges (ösztönös) viselkedési formákra — az új, egyensúlyunkat felborító helyzettel szemben. A kis gyermeknél sem történik egyéb (a körülmények természetesen mások, mint a például szolgáló „indulatos” felnőtt esetében).

A fejlődésnek fentebb bemutatott jellegzetességét a pedagógiai gyakorlat is figyelembe veheti és hasznosíthatja a maga számára. Amint a nyelvi fejlődés terén vannak ily visszaesések és megisméltlődések, — amint joggal feltehetünk ilyeneket a nemi élet és a mágiás gondolkodás körében, — épúgy kereshetünk hasonló jelenségeket a gyermek más lelki tevékenységeinek szférájában is. A pedagógiai lélektannak itt is hálás tér nyílik egyfelől a *kutatásra*, másfelől ennek a fejlődési szempontnak *gyakorlati értékesítésére*. Először a kutatásra kell rászánunk magunkat, vizsgálva pl. a matematikai, logikai, erkölcsi stb. gondolkodásnak és viselkedésnek fejlődését a gyermekeknél, mindig összehasonlítva spontán és reaktív viselkedéseiket. Elsősorban a nyelvoktatás terén kell a magyar gyermek nyelvi fejlődésének menetét kutatni, minthogy erre az idézett német példa útmutatást is ad. A pedagógiai lélektannak hatalmas területe munkára hívja fel a pedagógusokat a magyar gyermek nyelvi és mindennemű fejlődésének felkutatására.

Várkonyi Hildebrand dr.

A nemzetnevelés mint a neveléstudomány magyar rendszere.

1. A magyar tudományos közvélemény nem vett tudomást a *nemzetnevelésről*, mint neveléselméleti rendszerről. A szakirodalom — teljesen távol attól, hogy mélyebb értelmét és éppen a magyar szellemiség kutatása szempontjából való jelentőségét megértse és méltányolja, — évtizedeken keresztül hallgatott róla; mikor pedig — különösen a háború utáni években, — az irányt jelző nevet felkapta és nagyobb körben elterjesztette, akkor tartalom nélküli jelszóvá bélyegezte, s nem kereste sem eredetét, sem pedig mélyebb tudományos jelentését. Nem vették észre, talán nem is akarták észrevenni, hogy a „nemzetnevelés” kifejezés a nevelésen való elmélkedésnek egészen sajátos, jellegzetesen magyar, egyúttal azonban elméletileg igazolt formáját és rendszerét jelentette és jelenti. Nem vették azt sem észre, hogy ez az elmélkedési irány, jöllehet a nevelésen való gondol-

kodás első magyar elmélkedőinek hagyományába kapcsolódik bele, határozott és döntő fordulattal teszi a nemzeti gondolatot a rendszeres nevelésügyi gondolkodás középpontjává.

Kétségtelen, hogy a magyarság történetiszemlélete, önismertetének foka, saját helyzetéről való tájékozottsága a gondolat első jelentkezésekor nem volt alkalmas arra, hogy ennek az elmélkedési iránynak jelentőségét fölmérje és méltányolja. A századforduló félrevezető szélcsendjében a magyar közvélemény legnagyobb része, sőt a tájékozottak nagy átlaga is nyugodt optimizmussal élte a jelent és várta a jövőt. A megelőző évtizedek tevékeny alkotó lendülete után önfeledt önelégültséggel látta biztosítottnak nemzetünk életét s egyáltalában nem volt érzéke olyan tünetek, olyan jelenségek iránt, amelyek ebből a nyugalomból kizavarhatták volna. Nem lehetett érzéke olyan történelmi szemlélet és az ebből a szemlélethez fakadó olyan művelődéspolitikai felfogás iránt sem, amely evvel a jóhiszemű, de felületes, derűs világnézettel szembehelyezkedett. Nem csoda tehát, hogy az a könyv (*Imre Sándor; Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről, 1904.*), amely súlyos válságok előérzetében a magyar történelem egyik legtragikusabb alakját idézte fel s annak önmagát pusztító vívódásaiból eredő írásaiban keresett feleletet arra a kérdésre, hogyan és milyen elvek szerint kellene a nemzet művelődési életét irányítani, nem keltett visszhangot.

A könyv abban a történelmi pillanatban jelent meg, amikor a nevelésen való elmélkedés maga is a forradalmi válságok korát élte. Amikor nevelésen elmélkedő úgy érezte, hogy a nevelés, a nemzeti művelődés kérdéseiben egészen új és átfogóbb elvi tájékozódásra, újabb és elmélyültebb körütekintésre van szükség. Akkor, amikor évtizedek óta a magyar nevelői gondolkodás megindulásával egyidőben, a mi elmélkedőink is új utakat, a kérdések és feladatok új megoldási módját keresték. Mikor mindenki érezte, hogy a nevelésen való elmélkedés számára új távlatokat kell nyitni, mert mindenkinek látnia kellett, hogy a problémák köre megszűkült, az elméleti érdeklődés mind kisebb területre szorult, s így a pedagógiai gondolkodás annak a veszélynek volt kitéve, hogy a mindennapi feladatok, a napi munka egyes részleteinek megbeszélése, szabályozása mellett az egészet s vele együtt minden részletet irányító egységes szemlélet, az összefogó áttekintés, szóval a nevelésen való gondolkodás tudományos jellege iránti érzék teljesen elvész.

A kort legmélyebben érdeklő tendenciáknak megfelelően, a magasabb szempontokért, az új filozófiai alapvetésért folyó harc ezen a téren is az individuális és szociális felfogás szembenállásának formáját öltötte magára, s az újító tábor előbb az újkantianizmus, majd pedig a megújuló hegeliánizmus fegyvertárából vette fegyvereit.

A mi tudományos életünkben ennek a megújhodásnak, a régivel való szembenállásnak már Kármán Mór gondolkodásában megtaláljuk a nyomát, az új filozófiai tájékozódás irányában azonban Schneller István elmékedése jelentett határozottabb fordulatot. Az ő rendszerében még elevenen élnek és mint rendszert alkotó filozófiai belátások érvényesülnek a német idealizmus hagyományai akkor, amikor a német tudományos gondolkodás még csak keresi a Hegel megalkotta idealisztikus világképhez való visszatérésnek útját.

Schneller elmélete felől nyitva állott az út az újkantiánus elmékedők szintén idealisztikus elgondolása felé. Mi sem természetesebb tehát, hogy amikor a mind önállóbbá fejlődő tanítvány a maga számára, saját elmékedésének alapvetéséül új elvi tájékozódást keres, az új irány leghatározottabb, legdöntőbb hatású képviselőjének, Natorpnak megoldása felé hajlik. Elvi alapon akarja ő is megszüntetni az ellenfeleket szétválasztó kontroverziát s úgy látja, hogy ez egyedül a Natorp szemléletében kialakult szociális nevelésemélet álláspontján lehetséges.

És itt, ezen a ponton válik döntővé, neveléseméleti álláspontját véglegesen meghatározóvá, Imre Sándor gondolkodásának a magyar szellemi élet legértékesebb történelmi hagyományába való belekapcsolódása, Széchenyi műveinek alapos részletességgel való tanulmányozása. Meglátja és a legnagyobb magyar írásainak részletekbe menő elemzésével igazolja, hogy „Széchenyi munkája a szó szoros értelmében a nemzet nevelése volt“; s fejtegetéseinek eredményét a következőkben foglalja össze: „ . . . nyilván kitűnik, hogy Széchenyi szerint háromszoros cél van a nevelés előtt. Végső célja az *emberiség megdicsőítése*; minél közelebb juttatása a tökéletességhez, minél teljesebb kivetkőzése a földi salakból, a középszerűségéből. Közelebbi célja a nemzeti sajátosságok megőrzése és szeplőtelen eredetiségükben kifejtése: a *nemzetiség biztosítása és nemesítése*. Közvetlen cél: az *egyes ember tökéletesítése*, hogy a nemzet s által az emberiség emelkedésének munkása lehessen.“

Ezt a háromszoros célt Imre Sándor szemléletében a nemzetnevelés fogalma fogja össze. A végső cél, a nevelés egyetemes célja Natorp ideális közössége. Míg azonban a német gondolkodó filozófiai idealizmusa, de ismeretkritikai álláspontja sem hajlandó elismerni a konkrét közösség valamelyik formáját, mint nevelési célt, addig a magyar elmékedőnél a történelmileg kialakult társas együttes, a nemzet az a kiemelkedő közep-tag, amely a két szélső fogalmat a végső cél egységébe rendeli. A nevelés célja, a személyiség, az erkölcsi jellem, azaz a tudatos és nemes egyéniség. „A tudatosság akkor emelkedett a legmagasabb fokra, ha kifejlett a *nemzetbe tartozás tudata, a nemzeti tudatosság* . . . A nemzeti tudatosság, pedig azt jelenti,

hogy az egyén felismerte helyét a közösségben, tudja, hogy sok nemzet együtt alkotja az egyetemes közösséget, kölcsönösen hatnak egymásra és egy-egy nemzet éppen úgy nem állhat magában, mint a nemzet keretében az egyén a többiek nélkül. Az egyén-nemzet-emberiség viszonyának ez a felfogása azt jelenti, hogy a nevelés célja az egész közösségre, a nemzetre és az egyénre vonatkozóan teljesen egyezik, egyik sem érthető, nem is teljesíthető a másik nélkül; végső cél: az *egyetemes emberiség fejlettsége*; közelebbi, határozott cél: a *nemzet fejlettsége*; közvetlen cél: az *egyes ember fejlettsége*. Az így értett nemzeti tudatossággal végzett és nemzeti tudatosságot fejlesztő nevelés: *nemzetnevelés*. E fogalomban a nevelés egyéni és közösségi rendeltetése egységbe olvad; a *nemzetnevelés*; a *nevelés teljes értelmét és határozott fogalmazása*."

Ez az idézet Imre Sándor egyik későbbi munkájából, az 1932-ben megjelent *Népiszkolai Neveléstan*-ból való, maga a nemzetnevelés rendszere, tudományos alapvetése és elméleti igazolása azonban már 1912-ben készen van a *Nemzetnevelés* c. munkában. Ez a mű azért különösebben jelentős, mert első részének fejtegetései azt igazolják, hogy a nemzetnevelés fogalmára felépíthető a neveléstudomány egyetlenegy egységes szempontból összefogott rendszere; ez a fogalom tehát képessé tesz bennünket arra, hogy a nevelés minden problémáját elméletileg igazolt, szintétikusan összefüggő rendben állítsuk magunk elé. E mellett azonban éppen annál fogva, hogy ez a filozófiai alapjában és kiindulásában önelvű idealisztikus rendszertani elgondolás a középponti fogalom, a nemzet által a reális valóságba kapcsolódik bele, amikor a történelmileg kialakult konkrét közösség fejlődését, illetőleg fejlesztését teszi a nevelés közelebbi céljává, ez a neveléseméleti irány — a könyv második részének tanulsága szerint, — tudományos feladataink egy másik vonatkozásában is eligazít bennünket. Az egyetemesség, az általános érvényűség követelménye kifejezésre jut a végső célban; a nevelésügyi kutatás minden jelenséget ebből a szempontból ítél meg, minden problémát ehhez a végső célhoz mér, egyúttal azonban azt is tudja, hogy „bármely általános legyen is a nevelésemélet célzata, az általános kereteknek a nemzeti gondolat ad tartalmat . . . A nevelésemélet ezért szűkségképpen számol a közösségen belül található sokféleséggel és a fejlődés folytonosságával. Csak úgy biztosíthatja valamennyire is a nevelés helyes menetét és sikerét, ha az egész közösség egyik nemzetének sajátosságán épül fel és ha a fejlődésnek ahhoz a fokához illeszkedik, melyen a nemzet éppen az ő idejében van, ha a nevelés egyetemes rendeltetésén túl a mai feladatát is meghatározza s nemcsak elvontan fejtegeti a képzelhető legjobb útát-módot, hanem megkeresi a most követendő és lehető.”

Mindez a nemzetnevelés programjából következik, de

rendszerinti és tudományelméleti szempontból különösen azért nagy jelentőségű, mert csak ezeknek az elméleti meggondolásoknak következményeképpen teljesedik egésszé, a nevelésügyi kutatás egész területét átfogóvá a neveléstudomány rendszere. A neveléstudomány csak akkor tölti be hivatását, csak akkor tud a nevelés minden kérdésével szemben elméletileg is igazolt álláspontot elfoglalni, ha elméletében pontosan és rendszerintani szempontból megtámadhatatlanul tudja kijelölni a nevelés tényei felderítésének helyét. A Nemzetnevelés második része ennek a munkaterületnek vázlatos áttekintése, a nevelési és művelődéspolitikai feladatok és tennivalók rövid, de rendszeres összeállítására.

2. Ami 1912-ben még csak tervezet és vázlat volt, az a jelen év tavaszán megjelent legújabb munkában (*A neveléstudomány magyar feladatai, Szeged, 1955.*) a magyar szellemiség kutatása szempontjából teljessé vált. Ennek a munkának gondolatokban való gazdagsága csak azokat lephette meg, akik nem ismerték fel a nemzetnevelés elméleti alapvetésének termékenységét. Akik nem látták meg azt, hogy évtizedek kutató és elmélkedő munkássága a magyar művelődéstörténeti mennyi, eladdig ismeretlen, vagy csak hiányosan ismert mozzanatát derítette fel, vagy állította új megvilágításba, s nem kísérték figyelemmel azt sem, hogy a magyar jelen milyen nagyszámú közművelődés- és nevelésügyi problémája foglalkoztatta gondolkodónkat már eddig is.

Állításunk igazolására nem sorolhatjuk fel a cikkek és értekezések ama tömegét, amely ezekben az évtizedekben a különböző szakfolyóiratokban megjelent. Csak egy-két könyv alakban is előttünk álló tanulmányát és összefoglaló művét idézzük emlékezetbe, olyanokat, amelyek éppen a könyv elvárhatóan nagyobb publicitásánál fogva arra voltak hivatva, hogy az ilyen kérdések iránti érdeklődést fölébresszék, ébren tartsák és irányítsák. 1909-ben jelenik meg első, majd 1920-ban második kiadásában *A nevelés sorsa és a szocializmus*, amely a magyar nevelői gondolkodás megerősödése és általánosabbá válása céljából, e mellett pedig különösen „nemzeti létünk bizonytalansága miatt” tartja szükségesnek a szocialisták nevelési törekvéseivel való számottevést. Ugyanez a fejlett és örökösen éber, a nemzet sorsáért aggódó lelkiismeret keresi a magyar sors válságaiból a kivezető utat az általa szerkesztett *A világháború* c. kötetben (1918.). Ennek a könyvnek is az a célja, hogy a nemzet minden tagját tájékoztassa a jelen problémáiról, ezúttal a háborúról, s evvel kapcsolatban „az egész nemzet és az egyes polgárok életének mostani feladatairól.” Fejlett nemzeti tudatosságának tanúbizonysága az a magyar szellemi élet nagyjával és ugyancsak a magyar jelen nevelésügyi kérdéseivel foglalkozó tizenkét dolgozat is, amelyet *A magyar nevelés körvonalai* címmel gyűjtött össze egy kötetben (1920.), valamint *A csa-*

ládi nevelés főkérdései (1925.) c. kis kötet is. Végre ugyancsak „nevelésünk benső egységének régen óhajtott . . . kialakulását” akarta szolgálni *Neveléstanával* (1928.) és a tanítók nevelésére szánt *Népiszkolai neveléstan*nal.

Ez a rövid és száraz felsorolás csak azoknak jelent valamit, akikben ezek az adatok nagyhatású személyes átélések emlékezetét idézik fel, akik minden egyes ilyen vagy ehhez hasonló kisebb, de nem kevésbé jelentős tanulmány hatása alatt megerősödtek és gazdagabbak lettek a sajátosan magyar művelődésügyi és nevelési kérdések iránti tájékozottságukban, az ilyen kérdések iránti érdeklődésükben, s akik ezekből a munkákból nyertek vezetést és irányítást szellemi életünk szemlélete, figyelemmel kísérése és esetleg kutatása tekintetében is.

Azonban ezeket is magával ragadta a legújabbban megjelent munka szempontjainak sokoldalúsága, különösen pedig azoknak, a magyar szellemi élet egész területére kiterjedő kutatási feladatoknak szinte áttekinthetetlen sora, amely előttük ebben a könyvben föltárult. Minden nagy neveléseméleti nyereség mellett, amellyel ennek a munkának tanulmányozása jár, elsősorban ugyanis abban kell meglátni ennek a szerényen csak feladatok felsorolásának mondott műnek a jelentőségét, hogy rendszeres összefüggésben, az anyag teljességének birtokában tárja fel mindazt, ami tennivalónk van, ami mint irodalmi vagy kutatási feladat áll előttünk. Az a közös munka, amelyet megindítani, irányítani és vezetni ez a mű a jövőben hivatva van, nemcsak a magyar művelődésügy történetének és jelen helyzetének föltárását jelenti, hanem a magyarság történeti életéről, helyzetéről s helyzetéből fakadó problémáiról, szóval szellemi mivoltáról való egységes szempontú és teljes tájékozódást is.

Hiábavaló és teljes eredménytelen vállalkozás volna a mű tartalmának részletes ismertetése és elemzése. Éppen azokban a fejezetekben ugyanis, amelyek a magyar szellemi élet kutatására vonatkozó feladatokat állítják rendszeres egymásutánban az olvasó elé, amelyek tehát az általános nemzetismeret szempontjából a legdöntőbb hatásúaknak és a legáltalánosabb érdekűeknek ígérkeznek, a tartalomnak a szó szoros értelmében olyan kimeríthetetlen gazdagsága áll előttünk, amely minden fölsorolás kísérletével dacol. Az ismertetés így éppen a legfontosabbat volna kénytelen elhanyagolni, t. i. az alapul szolgáló szempont sokoldalúságát és termékenységét igazoló egyes kutatnivalók teljes és rendszeres összeállítását.

Az értekezés tulajdonképpen a magyar neveléstudomány alapvetésének készült. Az a szándéka, hogy megjelölje, kitűzze azokat a feladatokat, ráirányítsa a figyelmet azokra a tennivalókra, amelyek lehetővé teszik a nemzetnevelés teljes rendszerének kialakulását, amelyek teljesítése és végrehajtása

képessé tesz bennünket arra, hogy a nevelés egyetemes, időtlen céljain belül a magyarság mai helyzetének megfelelő nevelésügyi szemléletre tegyünk szert. Ennek legelső feltétele az; hogy tisztán lássuk azt, hogy nemzeti közösségünk mivé fejlődött a történeti élet folyamán és milyen annak mai állapota. Ezek a kérdések a neveléstudomány szempontjából, mint a *nevelés előzményei és körülményei jelentkeznek*, s így a munka két legnagyobb és legjelentősebb fejezete a nevelésen való rendszeres elmélkedés fonalán arra keres választ, milyen kutatások, milyen rendszeres előmunkálatok szükségesek ahhoz, hogy ennek a követelménynek megfeleljünk. Ilyen szempontból tekintve első pillanatban úgy tetszik, mintha mindez csak a nevelésügyi szakember felvilágosítását szolgálná, mintha a szerző csak a magyar nevelőknek kívánna utasításokat, útbaigazításokat adni arra nézve, hogyan és milyen úton kell hozzáférkőzni azokhoz a megismerésekhez, azokhoz a tudományos belátásokhoz, amelyek a magyar nevelésügyi elvi irányítását, szervezését, sőt az egyes közvetlen feladatok szabályozását is lehetővé teszik. Azonban a nemzetnevelés elméleti álláspontjának következményeképpen ennek a szaki tájékozódásnak követelménye a kivitelben valóságos és hiánytalan nemzetismeretű szélesedik. A könyv fejtegetéseinek egész menetét egységes neveléstudományi szemlélet fogja össze, ami abban nyilatkozik meg, hogy mind a nevelés előzményeinek, mind a nevelés körülményeinek áttekintésében tulajdonképpen a nemzetnevelés tárgyának, az egyénnek és a nemzetnek mindenoldalú megismerését követeli. Miközben azonban a két említett szempont adta nyomokon haladva, azt keresi, hogy miképpen derítheti fel a nevelésügyi részletkutatás azokat a körülményeket, amelyek mind a növekedék, mind pedig a nemzet benső minőségét, megjelenési formáját meghatározzák, eligazít bennünket abban a mind sürgetőbbé váló kérdésben is, hogyan és milyen módon férkőzhetünk hozzá módszeres és rendszeres menetben a magyar szellemi élet teljes képének, a magyarság lelki alkatának meggrajzolásához.

Az ezekről szóló kimerítő két fejezet a nemzeti önmegismerés teljes és módszeres egymásutánban kifejtett munkaprogramja. A kérdésfeltevések, a tennivalók olyan rendszere, amely minden legkisebb, legaprólékosabbnak látszó kutatási feladatot is a legmagasabb és végső megismerési cél alá rendel s azt szervesen bekapcsolja egy egységes szemléletbe torkolló, konkrét formájában előttünk álló összefüggésbe.

A végső megismerési cél „a nevelésnek mint adott viszonyok között folyó tevékenységnek tudományos felderítése”, a nevelés tárgyára, alanyára és a nevelés tevékenységére vonatkozó ténybeli adatoknak, a nevelés tapasztalati tényeinek feltárása, tehát a „leiró neveléstudomány” kérdésfeltevésére adott válaszoknak a neveléstudomány rendszerébe való beiktatása.

Az a konkrét összefüggés pedig, amelyekbe a nevelésen gondolkodó, a legkülönbözőbb kutatási területekből és megismerési forrásokból fakadó ismereti anyagot összefoglalja, semmi egyéb, mint a nemzetet, a magyarságot alkotó egyénekről, csoportokról és magáról a nemzetről, mint konkrét közösségről szerzett ismereteknek egysége.

Külön tanulmány tárgya lehetne annak kifejtése, hogy éppen a neveléstudomány egységes felépítése szempontjából mit jelent a nemzetnevelés amaz alaptétele, amely szerint „a neveléstudomány nem pusztán filozófiai, de nem is csupán ténytudomány, hanem a kettő együtt“. Ez a tétel ugyanis azért fontos, mert eligazít bennünket a mai neveléstudomány egyik sokat vitatott kérdésében, t. i. abban, hogy hogyan és miképpen helyezendők el a nevelés tényei a neveléstudomány rendszerében.

Ez a kérdés azáltal vált újból aktuálissá, hogy az utóbbi években a neveléstudomány értékfilozófiai alapvetésével párhuzamosan, itt-ott avval összefüggésben, mind erősebben jelentkezett az az irány, amely e tudomány legfontosabb, sőt némelyek szerint egyetlen feladatának a nevelés tapasztalati tényeiről való minél alaposabb és rendszeresebb tájékozódást tartotta. A ténykutatás fellendülése, a gyűjtött és rendszeresen feldolgozott anyag nagy tömege s annak belátása, hogy mindez mennyire fontos a neveléstudomány számára, továbbá az a harc, amelyet a ténykutatás elméleti hívei a neveléstudomány normatív alapformái ellen viseltek, újból felvetették a végső tudományos szintézis problémáját.

A nemzetnevelés rendszerében a tények felderítése, mint a filozófiai kiindulással kapcsolatos, abból folyó és avval szerves összefüggésben levő tapasztalati alapvetés kap helyet. Ezeknek a kérdéseknek rendszertani helye az elmélkedésnek ama pontja, ahol az a végső cél felől a „közelebbi, határozott“ és a „közvetlen“ célok felé fordul. „Lényegében ugyanis mindig arról van szó: miképpen tudhatja a neveléstudomány a nevelést a szükségleteknek megfelelővé tenni, ilyenné fejlődését tudományosan előkészíteni. Egyetemes feladatai tehát nemzetenként egyénies alakban állanak eléje.“

A nevelés tényeinek szándékolt feltárása ennél fogva két irányban tájékoztat bennünket; az egyénre és a nemzetre vonatkozóan. Az egyénre vonatkozó felvilágosítások a növendék és a nevelő megismerését szolgáló kutatások, a nemzetről mint egységről pedig azok a vizsgálódások adnak összefüggő képet, amelyek annak a konkrét közösségnek megismerését célozzák, amelyekben a nevelés tevékenysége lefolyik.

Mikor az egyénre vonatkozóan a nevelés élettani, közegészségügyi, és néprajzi előzményeit kutatjuk s tulajdonképpen azt keressük, hogyan alakult növendékünk olyanná, amilyen a ne-

velés kezdetén, két elméleti kérdésre várunk választ. „Ha ugyanis bizonyos vonásokat egész népünkre jellemzőnek lehetne megállapítani, akkor e vizsgálódás eredményei egyik tartó oszlopát szolgáltatnák a magyar neveléstudománynek. Ha pedig az derülne ki, hogy nem az öröklött, hanem más eredetű, tehát inkább módosítható vonásaink az erősebbek, abból a művelődéspolitikai feladatai világosodnának meg.“ Az egyénre vonatkozó vizsgálódások sora ezzel azonban nem fejeződik be. Az, aki a nemzet felnövekvő tagjait nevelni akarja, annak az iránt is érdeklőnie kell, hogy milyen adott viszonyok között irányítja a nevelés az emberek minőségének alakulását. Élettani, egészségügyi, majd pedig társadalomtudományi és néprajzi kutatások felelnek meg erre a kérdésre. Mivel pedig „a növendéken nemcsak a gyermeket értjük, hanem mindenkit, akire a nevelés valamelyik alakja kiterjed, a kutatásnak is túl kell mennie a szokott korhatárokon; még iskolába nem járók és onnan már kikerültek is ide tartoznak.“ A nevelésügyi érdeklődés azonban még itt sem áll meg. Nem elégszik meg a nemzet tagjai ama részének megismerésével, amelyik a szó legtágabb értelmében vett növendékek kategóriája alá vonható, hanem kívánt teljes tájékozódásának megfelelően a felnőttek lelki minőségét is kutatja; még pedig nemcsak a mindenféle nevelőkét, kezdve a családi környezet tagjaitól, a hivatalos nevelőkön keresztül mindazokig akik helyzetüknél, hivatalos állásuknál, hivataluknál fogva környezetükre tudatosan valamilyen hatást fejtenek ki, hanem a közösség minden egyes tagját is, mert csak így tud hozzáférközni annak a környezetnek teljes megismeréséhez, amelyikben a nevelésnek le kell folynia. Így azután a nevelésen elmélkedő köteles szakszerű érdeklődésének eredményeképpen ezeknek a vizsgálódásoknak nyomán „elénk áll a magyar ember képe fejlettségének különböző fokain.“

Ugyanilyen teljességében kívánja megismerni a nevelésen elmélkedő a nemzetet is. Elvileg történelmi vizsgálódásokon kezdi. Mivel „a köznevelés mindig a beláthatatlan idők óta történő nevelés örökös folytatása“, elsősorban azt kérdezi, „hogyan alakult a nemzet addig az időpontig, amikor a nevelés ügyében valami újat akarunk kezdeni.“ Kifejezetten történelmi nyomozások segítségével („múltunk átvizsgálása a nevelés gondolatával“) arra a kérdésre keres választ, „hogyan volt a nevelés szerepe a nemzet mai minőségének kialakulásában“; feltárja ezáltal „a nevelés hatásának történetét“-t. De avval is tisztába akar jönni, hogy miképpen lett „nevelésünk, egész nevelésügyi helyzetünk . . . olyanná, amilyen most“; szóval sajtóosan történelmi jellegű megismeréseit a neveléstudomány történelmi szempontjai által nyújtott kutatási eredményekkel, a neveléstörténet eredményeivel egészíti ki. Már történelmi vizsgálódásai közben is a lelki minőséget vizsgálja; a közgondolko-

dásban kifejezésre jutó nevelői gondolkodás foka és mértéke, annak a különböző korszakokban kimutatható fejlettsége és fejlődése iránt érdeklődik. Mikor pedig elérkezik a nemzet jelen állapotának kutatásához, elsősorban azt kívánja földeríteni, vannak-e a nemzetet alkotó egyes részekben — egyéneknél és csoportokban — az eltérők és ellentétesek mellett olyan sajátosságok is, amelyekben a nemzet egysége jut kifejezésre. „Alaposan meg kell tehát vizsgálnunk az egység legfőbb lelki pilléreit; milyen mértékű a lakosság egyes köreiből a nemzeti önismeret, azaz a nemzet külső és belső helyzetéről, értékeiről és hibáiról, érdekeiről és veszedelmeiről való tájékozottság, — van-e nemzeti (politikai) tudatosság, vagyis milyen mértékű a tennivalók (feladatok és lehetőségek), egymásra utaltság és együttes munkára kötelezettség ismerete, az állásfoglalások meggondoltsága, — mit értenek nemzetben s miben nyilatkozik a nemzeti érzés, van-e és milyen értékű a nemzetért való felelősség, — hogyan fogja fel a sokaság a világnézeti különbségeket, egyáltalában mit értenek ezen és mindenik oldalán mekkora azok köre, akik valamely világnézet nevében jogosan beszélhetnek, mert az valóban az övék, azaz bennük fejlődött ki és aszerint élnek is.“ Mikor azután az így megalkotott képet kiegészítjük a nevelésre rendelt intézmények történetével, azok mai helyzetével és lehető hatásuknak rajzával, akkor ezen a téren is a magyarság lelki alkatának, szellemi életének megismerésében a nevelésügy problémáin gondolkodó szükségleteit elégítettük ki, egyúttal azonban felkutattuk a legszélesebb értelemben vett nemzetismeretnek ténybeli adatait s azok összefüggését is.

Ez a rövid áttekintés nem volt képes a részletes program sokféle ágazását szemléletessé tenni, csak azt a tételt kívánta igazolni, amely szerint ebben a munkában mindenki előtt nyilvánvaló lesz, hogy a nemzetnevelés gondolata nemcsak a nevelélmélet szempontjából nyereség, hanem, hogy ez a tudományos alapvetés egyúttal arra is alkalmassá teszi a nevelés és közművelődés kérdéseinek gondolkodót, hogy teljes mértékben és a rendszeres megismerés útján és módszeresen vessen számot és nézzen szembe a magyar szellemi élet minden problémájával.

Összefoglaló ismertetésünkben nem követtük a munka gondolatmenetét s így talán nem jutott elég világosan kifejezésre az, hogy ezekben a fejtegetésekben, azoknak minden egyes részletében egyedül és kizárólagosan a nevelés, tehát a neveléstudomány feladatai a döntők. A feladatok és tennivalók kijelölése elsősorban a nevelésügyi megismerés céljait akarja szolgálni. Annak, hogy a nemzetnevelés mint neveléstudományi szemlélet a magyar élet megoldandó kérdéseinek felismerésében mennyire teljes, éppen az a legerősebb bizonyítéka, hogy ma-

gának a rendszertani elgondolásnak következményei nyitnak ilyen egészen széles területre kilátást.

A szerző szerint „a nevelés nekünk való módjának és szervezésének kidolgozása voltaképpen a magyar neveléstan és a magyar szervezéstan, azaz művelődéspolitikai kialakulását jelenti. Az általa megkívánt *nemzeti nevelés* felé, ahol „az elgondolásban és végrehajtásban” jogos helyhez jut „minden sajátosság, amely a neveléstudomány egyetemes követelményeit érvényre juttatja”, még hosszú az út. „Ha a magyar nevelői gondolkodást . . . a maga egészében nézzük, általános jellemvonását nem láthatjuk másként; még ma is a tudományosságot megelőző, azt előkészítő korszakban él.”

Ezt az utat azonban éppen Imre Sándor nevelésügyi szemlélete tette járhatóvá. Az ő legutóbbi műve háritott el minden akadályt a kutató tudós, az adatokat gyűjtő és feldolgozó munkatárs elől. A remélhetőleg mind nagyobb körre kiterjedő és mind több tudományos megismeréssel rendelkező nemzetismeret művelői éppúgy lekötelezettjei maradnak Imre Sándornak, mint a neveléstudomány magyar munkásai.

Tettamenti Béla dr.

A cselekvő iskola néhány gyakorlati problémája.*)

Intézetünk folyóiratának, „A Cselekvés Iskolájá”-nak folyó tanévi 3—4. számában *Dr Várkonyi Hildebrand* „A cselekvő iskola lélektani alapjai” c. értekezésében körülírta azokat az alapelveket, melyek a mai modern iskolák tervszerű és tudatos működését determinálják. Meghatározta: a) cselekvő iskola egyéni munkát kíván a tanulótól, elsősorban tehát nem a személytelen ismeretté preparált anyag tudomásul vételét, hanem annak személyes feldolgozását; b) a cselekvő iskola másik jellemzője a spontán tevékenység, amikor a cselekvés kezdete és vége a tanuló lelki mozgásaiból adódik; c) végül a cselekvő iskola egész berendezkedésével álljon az alkotó munkára való nevelés szolgálatában. Ennek eszköze a dolgok lényegére irányuló fantázia (kombináló) képesség.¹

* A „Szegedi Pedagógusok Köré”-nek f. évi április hó. 26-iki ülésén tartott előadás. Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Gyakorló Iskolájának 1934/35. tanévi Értesítőjéből.

¹ A Cselekvés Iskolája, III. évf. 3—4. szám, 108—109. oldal.